

Varsayılan Süperego*

Slavoj Žižek

Çeviren: Seher Akkaya**, Emine Büşra Çapkinoglu***, Ömer Yıldız****

Kendinin Keyfini Çıkartan Yasa

Psikoanaliz ve yasa temasına uygun bir yaklaşım için “Ne tür bir yasa, Psikoanalizin nesnesi olabilir?” sorusu sorulmalıdır. Cevap, tabii ki süperegodur. Süperego, yasalar – kamu söyleminde dile getirilen resmi yasalar – başarısız olduklarında ortaya çıkar; bu başarısızlık sırasında, resmi yasalar yasadışı bir zevk için destek aramaya zorlanır.

Süperego, “resmi” yasayı mutlaka ikiye katlayan ve bir gölge olarak ona eşlik eden ahlaksız bir “gece” yasasıdır. Yasadaki bu içsel ve yapısal ayırım, askeri mahkemede silah arkadaşlarından birini öl-

* Žižek, S. (1994). *The Metastases of Enjoyment*. London-New York: Verso. 54-82.

Žižek, S. (2008). *Die Metastasen des Genießens*. Wien: Passagen Verlag. 145-166. (Çeviride metnin Almanca versiyonundan da faydalanılmıştır.)

Bu çeviri, Seher Akkaya'nın Osmangazi Üniversitesi Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı'nda sürdürmekte olduğu doktora çalışmasının bir parçasıdır. Metin, yazarın ve yayınevini izni doğrultusunda çevrilmiştir. (ç.n)

Çevirinin gönderim tarihi: 30/10/2017. Çevirinin kabul tarihi: 30/12/2017.

** Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü, Doktora Öğrencisi. seherakkaya@gmail.com

*** Yeditepe Üniversitesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü (Mezun). emine.capkinoglu@gmail.com

**** İstanbul Üniversitesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü (Mezun). omeryildiz@hotmail.com

dürmekle suçlanan iki deniz piyadesinin yargılandığı Rob Reiner'ın *Birkaç İyi Adam (A Few Good Men)* adlı filminin konusu olmuştur. Askeri savcı iki deniz piyadesinin eylemlerinin kasti cinayet olduğunu iddia eder ancak savunma sanıklarının sadece “Kırmızı Kod”u uyguladıklarını kanıtlamakta başarılı olur. “Kırmızı Kod”, deniz piyadelerinin etik kodlarının çiğnenmesi durumunda, eşit rütbelilerinin ve üstlerinin görüşlerine göre deniz piyadelerine silah arkadaşlarını gizli kapaklı, gece yarısı dövme yetkisi verir.

Kırmızı Kod'un işlevi oldukça ilginçtir; suç eyleminin bağışlanmasıdır – bu eylem silah arkadaşlarını yasadışı cezalandırmaz. Ancak kod aynı zamanda kişinin grupla bağlantısını tekrar doğrulamaktadır – grup değerleri ile ilgili yüksek bir tanımlama eylemi gerektirmektedir. Böyle onaylanmış, söylenemeyen bir kod, ancak gecenin perdesi altında sürdürülmelidir. Halkın önünde herkes bu konu hakkında hiçbir şey bilmiyormuş gibi davranır ve hatta varlığını açıkça inkâr eder. Grup kimliğinin buyruğuyla bağdaşmak adına, bireyin üzerinde güçlü bir baskı yaratan bu uygulama, en saf haliyle “toplumun ruhunu” temsil eder. Aynı zamanda kamu yaşamının açıkça belirtilen yasalarını ihlal eder. (Suçlanan iki asker ise Büyük Öteki'nin -burada kamusal yasalar- Kırmızı Kod'un hariç tutulmasını kavrayamamaktadırlar. Umutsuzca kendilerine neyi yanlış yaptıklarını sorarlar; çünkü onlar sadece üstlerinin emirlerini uygulamışlardır). Yasadaki bu ayrılık, yani yazılı olan resmi yasa ile yazılı olmayan ve resmi yasa altında bulunan, ahlaksız gizli yasa arasındaki ayrışma nereden gelmektedir? Kamu hukukunun eksik, bütün olmayan karakterinden: Açık, resmi yasalar yeterli değildir, bu nedenle, bir tür gizli yazılı olmayan yasalar ile resmi yasalar ihlal edilir. Bunun sonucu olarak kişisel mesafelerini koruyan ve “toplumun ruhu” ile tamamen özdeşleşmeyen bazı kimseler hedef alınır.

Bundan dolayı sadizm, hukukun sembolik olarak sosyal hayatı düzenleyen ve toplumsal barışı sürdüren ego-ideal'in ve onun ahlaksız, süperegosol karşıtının hukuksal alanda birbirinden ayrılmasına dayanır. Bakhtin'in yaptığı sayısız analizin ortaya koyduğu gibi, resmi yasaların periyodik ihlalleri sosyal düzenin temelidir ve bu ihlaller sosyal düzenin istikrarının şartı olarak görülür. (Bakhtin'in ya da daha ziyade onun bazı takipçilerinin hatası, “sosyal hiyerarşinin karnavalesk askıya alınmasının” önemli bir formu olarak linç

partilerinde sessizliği sürerken, bu ihlalleri idealize bir durum olarak sunmalarındır). Bir topluluğu bir arada tutan şey, “normal” yani günlük süreçlerini düzenleyen yasalarla özdeşleşmelerinden ziyade *yasanın belli bir biçimde ihlal edilişi, yasanın askıya alınışı ile özdeşleşmesidir*. (Psikoanalitik terimde, özel zevk biçimiyle).

1920’li yıllarda Amerikan’ın güneyinde bulunan beyaz toplulukların küçük kasabalarına dönelim. Bu bölgelerde resmi hukukun otoritesinde olan resmi yasalara şüpheli ikizi eşlik eder. Gece terörü Ku Klux Klan, bu dönemde güçsüz siyahları linç ediyordu. Beyaz bir adamın işlediği küçük kanun suçları kolayca affedilir, özellikle de suçlarını ahlak kuralları ile meşrulaştırdıklarında topluluk onları hala kendilerinden biri olarak benimserdi. Ancak kişi, ait olduğu toplumun yasayı ihlal biçimini benimsemediği anda etkili bir şekilde aforoz edilir -kişi Klan’ın linç ritüelinde bulunmayı reddederse veya onları yetkililere bildirirse ihbarcılar kendilerinden biri olarak görmemeye başlarlardı (tabii ki, yetkililer bu durumun duyulmasını istemezler çünkü bu linç ritüelleri kendi gizli yönlerini temsil eder). Nazi toplumu, ortak ihlallere katılımın yol açtığı benzer bir suçluluk dayanışmasına dayanıyordu. Huzurlu *Volksgemeinschaft*’ın (halk topluluğu) karanlık tarafına geçmeye hazır olmayanlar geçmeye zorlandı: gece soykırımı, politik karşıtların dövülmesi gibi olayların hepsi “herkesin bildiği ama kimse hakkında yüksek sesle konuşmadığı” durumlarıdır.

Burjuva eşitlikçi ideolojisinin iktidara gelmesinin sonucu olarak kamusal alan, mutlak ataerkil karakterini kaybettiğinde, resmi yasalar ve ahlaksız süperegonun alt yüzü arasındaki ilişki, radikal bir değişime maruz kaldı. Geleneksel ataerkil toplumda yasanın doğal ihlali, otoritenin karnavalesk dönüşüm formunu varsayar: Kral dilenci olur, delilik bilgelik statüsüyle özdeşleşir ve benzerleri... Bu dönüşümün bir örneği, bu yüzyılın ortalarına kadar kuzey Yunanistan’ın köylerinde uygulanan bir gelenekte görülür: Bir günlüğüne kadınlar erkeklerin yerine geçer. Erkekler evde kalır ve çocuklarla ilgilenir, kadınlar ise yerel barlara gidip erkeklerin hayatlarını sahte mahkemelerde yargırlar. Bu karnavalesk dönüşümden doğan durum ise, yönetici ataerkil yasanın askıya alınması dolayısıyla ortaya çıkan dışıl gücün fantezisi. Lacan, günlük Fransızcada kullanılan “eş” manasına gelen *la bourgeoisie* kelimesine dikkat çeker. Bu kelime aslında erkek egemenliği görüntüsünün altındaki kişinin, dizginleri elinde

bulundurduğunu göstermektedir. Bu, her şeyden önce, ataerkil egemenliğin kadınlar için o kadar da kötü olmadığı üzerine, en azından ailenin yakın çevrelerinde standart erkek şovenizminin esprili bir versiyonuna indirgenemez. Onlar gösteriyi yönetmektedir.

Sorun daha da derinlere gider: Efendinin her zaman sahtekâr olmasının sonuçlarından biri ise kopyalanmasıdır. Efendinin temsilcisi her zaman gerçek efendiyi, başka bir şeyle örten görüntü olarak algılanır. Burada Adorno'nun *Minima Moralia*'daki anekdotunu hatırlatmak yeterlidir: Görünüşte kocasına bağlı olan bir kadın, partiyi terk etmek üzerelerken itaatkâr bir şekilde kocasının ceketini tutar. Ancak bunu yaparken kadın ironik bir şekilde kocasının arkasından patronluk taslayan bakışlar atarak “Zayıfların iradesi zayıftır, bırak efendi olduğunı düşünsün” mesajı verir. Erkek ve kadın gücünün karşıtlığının, görünen güç ve asıl güç olduğu düşünülür. Boş, sembolik hareketlerde bulunan erkek düzenbazdır ancak gerçek sorumluluk kadındır. Fakat bu kadının gücünün erkek egemenliğine dayandığı görüntüsü gözden kaçırılmamalıdır: Şüpheli ikizi, geçmişe dönük etkisi ve bununla beraber içinde bulunulan doğal an devam eder. Bu nedenle, kadının gölgedeki gücünü aydınlığa kavuşturmak ve merkezi konumunu kamuoyuna kabul ettirme fikri, ataerkil tuzağa yenilmenin en incelikli yoludur.

Ancak kamu hukuku, doğrudan ataerkil giysisini çıkardığında ve kendisini tarafsız eşitlikçi olarak tanımladığında, ahlaksız ikizinin karakteri de radikal bir değişime uğrar: Eşitlikçi resmi yasanın karnavalesk ortamda askıya alınmasıyla çöken şey, doğrudan toplumsal ifadeye izin verilmemesine rağmen davranışlarımızı belirlemeye devam eden otoriter ataerkil mantıktır. “Karnaval” bastırılmış toplumsal *jouissance* (haz) için bir çıkış yeridir: Yahudilere uygulanan ırkçı taciz ve baskılar, toplu tecavüz gibi...

Buraya kadar süperego, keyfi/hazlı ideolojinin alanına zorla girmesi ile tanımlanır, ayrıca sembolik yasa ve süperegonun karşıtının ideolojik anlam ve keyif arasındaki gerilimi işaret ettiğini söyleyebiliriz. Sembolik yasa anlamı garanti eder; ancak süperego anlamın onaylanmamış desteği olarak hizmet eden hazı sağlar. Günümüzde, sözde “post ideoloji” denen dönemde, ideolojik bir yapıyı destekleyen fantezi ile ideolojik anlamı karıştırmaktan ka-

çınmak oldukça önemlidir. Öte yandan Sırbistan'da, Rusya'daki gibi post-komünizmin ve faşist milliyetçiliğin paradoksal ittifakını nasıl hesaba katacağız? Anlam düzeyinde, onların ilişkileri birbirlerini karşılıklı dışlamadır; ancak onlar ortak hayali bir desteğe yaslanırlar (Komünizm iktidar söylemi iken, ustaca milliyetçi hayaller ile oynadı - Stalin'den Çavuşesku'ya kadar) Sonuç olarak, burada "post modernizm" in kimliksizliğe karşı ironik tavrı, her türlü ideolojiye olan uzaklığı ve etnik Şey'e milliyetçi takıntısı arasında örtüşmemezlik yoktur. Şey keyfin/hazzın temel maddesidir: Lacan'a göre, sadece zevke inanan insan komiktir ve bunun en açık örneği basbayağı komiğin, milliyetçi Şey'e olan takıntısı değil midir?

Yasa ve süperego arasındaki fark aynı zamanda ses ve yazı arasındaki fark ile de kesişir. Resmi yasa özellikle yazılıdır- açıktır ve tektir çünkü "yazılıdır", bizim yasayı bilmememiz bir bahane olmaz; yasaların önünde bizi temize çıkarmaz. Süperegonun durumu tam aksine, bizi rahatsız eden davetsiz bir misafir ve psikolojik dengeimizi bozan travmatik bir sestir. Ses ve yazı arasındaki Derridavari ilişkinin standardı ters düz edilmiştir: Yazıyı tamamlayan şey sestir, ses yazının tamamlanması için gereklidir. Öte yandan ses yasa alanını keser ve şeffaf olmayan bir leke görevini görür ancak yine de yasa alanı tamamlanması için sese ihtiyaç duyar.

Yasanın ahlaksız alt bölümlerinden biri de, Amerika'da güçlü elitlerin gelenekleri tarafından sergilenir. Her yıl yayılan söylentiye göre, tüm güçlü elitler (en iyi siyasetçiler, müdürler, ordu üyeleri, gazeteciler, en zenginler...) "sosyalleşmek" için bir haftalığına San Francisco'nun güneyinde bulunan kapalı bir tatil yerinde toplanırlar. Çoğunlukla orada, aslında yaptıkları şey sosyal ritüellerin itibarını askıya alan ahlaksız oyunlara müsamaha göstermektir- sert içki içmek, dans etmek ve kadınların giysileri içerisinde kaba şarkılar söylemek ve müstehcen hikâyeler anlatmak...

Çağırmanın Bölünmüş Öznesi

Gece ortaya çıkan bu ahlaksız yasanın, topluluğu kuran ilkel bir yalandan, *Proton Pseudos*'tan oluştuğunu söyleyebiliriz. Toplulukla özdeşleşme nihayetinde paylaşılan suçlara dayanır ya da daha açıkça suçun fetişistik reddedilişi üzerine kuruludur denebilir. Ör-

neğin, 1930'ların Sovyetler Birliği'nde bir komünist, komünist rejimin kıyaslanamaz şekilde teröristtik olduğu konusunda binlerce kişinin kanıtlanmamış suçlarla mahkûm edilmesine, vurulmasına ve tarımın tamamının yıkılmış olmasına terleyerek cevap verir. Onun cevabının gerçek stratejisi, bu gerçeklerin doğrudan reddine değil, daha ziyade bu suçlamaların sahiplerinin “neler olup bittiğinin özünü kavrayamamasına ve Yeni Adam”ın doğuşunu, sınıfsız dayanışmayı algılayamamasına dayanır. Bir komünist, milyonlarca insanın kamplarda öldüğünü çok iyi bilir ancak bu bilgi sadece onun yüce “gerçek insanların” mutlu ve coşkulu şekilde sosyalizmi kurmaya olan inancını doğrular... Gerçeklik ne kadar sefil ve depresif olursa, gerçek bir Stalinist Komünist fetişine o kadar çok bağlanır.

Bir topluluğa her bağlılık, nihayetinde kurucu suçun reddedilmesi işlevi gören bir fetişi içerir: “Amerika”nın fetişi, her bireyin kendi yolunda mutluluk arayışını sağlayan sınırsız açık bir alan değil mi? Bu suçluluk dayanışmasının doğası çok daha spesifik olabilir; örneğin, bir lider pantolonu aşağıda yakalandığında, grubun dayanışması, liderin hatasının veya acizliğinin ortaya çıkmasını grup üyesi kişilerin talihsizliği ortak şekilde reddetmesi ile güçlenir. Paylaşılan yalan, grup için gerçeklikten ayrılmaz bir şekilde güçlüdür. Belki de Hans Christian Andersen'in *İmparatorun Yeni Kıyafeti*'ni bu satırlar arasında yeniden okumalı: Tabii ki herkes imparatorun çıplak olduğunu biliyordu, ancak herkesi bir arada tutan gerçeği açıkça reddetmek uygundu - zavallı çocuk bu gerçeği açık ederek sosyal ağları etkili olarak bozdu.

Suçta birlikteliğin bu paradoksu ancak, sadece totaliter topluluklar için geçerli olmaktan son derece uzaktır. Bugünün “gelişen” kültürel eleştirel topluluklarına bakmak yeterlidir: Bir yazarın (tipik adaylar: Alfred Hitchcock, Jane Austen, Virginia Woolf...) yükselişinin fetişize edilmesi, onların esas aldığı bir hareket değildir. Bütün yazarların “politik açıdan doğru olmayan” kötü, önceden affedilmiş ya da duyulmamış davranışlarının, gizli bir yolla yıkıcı bir ilerleme-ye tabi olarak yeniden yorumlanması görülür... Topluluğun zevki, bu toplu reddediş ile sağlanır. Örneğin, bu çerçeveye açıkça girmeyen şey sembolik yeterliliğinin askıya alındığı Hitchcock'un “gelişen” karakteri üzerindeki ısrarcılığımızdır.

Bu bakımdan, 1930'lardaki parti çizgisinde yapılan değişiklikleri sadakatle takip eden ve önce faşizmi ana düşmanı olarak gören ancak daha sonra, İngiliz-Fransız militarizmine karşı Sovyet-Alman paktını ve uyarılarını coşkuyla destekleyen ve ona pasifçe bağlanmış "değişken"/ "ilerici" güçler olarak bizler, komünistler ve burjuva demokratlar olarak Faşizme karşı olan batı Stalinist Komünistlerle aynı şeyi yapıyoruz. Bu zıtlıklar komünist parti taraftarını zor duruma sokmaktan ziyade, sadece onun komünizme inancını doğrular. Ya da Jean-Claude Miller'in ortaya koyduğu gibi, belki de Efendinin temel görevi grup dayanışmasını sağlayan yalanı öne sürmektir: Kişileri açıkça gerçeklerle çelişen ifadelerle şaşırtmak ve "siyahın beyaz olduğunu" tekrar tekrar iddia etmek. Sonuç olarak "Benim ülkem doğru veya yanlış!" demek önemli değildir -ülkem tamamen benimdir bu yüzden ancak belli bir noktada yanlıştır.

Resmi yasa ve süperegonun ahlaksız alt bölümü arasındaki gerilim, ayrıca Althusser'in ideolojik çağırma kavramına yeni bir yaklaşım olanağı sağlar. Althusser'in kuramı olan "İdeolojik Devlet Aygıtları" ve ideolojik çağırma/seslenme, görüldüğünden daha karmaşıktır: Pascal'den sonra Althusser de "İnanıyormuş gibi dua edin, diz çökün ve inanın, inanç kendiliğinden gelecektir" ifadesini tekrarladığında, içsel inancın dış davranışa bağımlılığının indirgeyici iddiasını çok aşan, geriye dönük "otopoetik" temelin karmaşık dönüşlü mekanizmasını tasvir eder. Bu iddiasının kapalı mantığı şudur: Diz çök ve *diz çöktüğünde inancın yüzünden inanacaksın* - bu ritüeli takip etmek, sizin gizli inancınızın bir ifadesi ya da etkisidir. Kısaca, "dışa vurulan" ritüel, kendi ideolojik temelini edimsel olarak üretir. Burada, "İdeolojik Devlet Aygıtları" ve çağırma eylemi ile ilgili ritüelin bağlantısı bulunuyor: İnanımdan ötürü diz çöktüğümü düşündüğümde, aynı anda kendimi diz çökmeme dikte eden Öteki-Tanrı'nın emrinde "buluyorum".

Çağırılmada, işler daha da karmaşıktır- Althusser'in örneği, kendi kuramının çıkarımından daha fazlasını içerir. Althusser, birden polis memuru tarafından işaret edilen sokakta yürüyen bir bireyi hatırlatır: "Hey, sen, oradaki!" Çağrıya cevap vererek - yani durup polise yönelmek- birey kendisinin gücün öznesi olduğunu, büyük ötekinin (yani ideolojinin) öznesi olduğunu hatırlar, kendini bu duruma tayin eder.

Ve bu noktada, ideolojinin bireyler arasında öznelere “seferber ederek” ya da adlandırma veya çağırma dediğimiz - “Hey, siz oradaki!” türünden, polisin (veya bir başkasının) çok bilinen gündelik sesleniş şeklinde tahayyül edebileceği - o çok belirgin işlem yoluyla bireyleri öznelere “dönüştürerek” “hareket ettiğini” ya da “işlediğini” ileri sürebiliriz. Düşlediğimiz teorik sahnenin sokakta geçtiğini düşünürsek, çağrılan birey arkasına döner. Bu 180 derecelik basit fiziksel dönme ile özne olur. Neden? Çünkü çağırmanın “gerçekten” kendine yöneldiğini ve çağrılanın (bir başkası değil de) gerçekten kendisi olduğunu tanır. Deneyler, çağırma ile ilgili haberleşme araçlarının, çağırma eyleminin neredeyse hiçbir zaman yöneldiği kişiyi iskalamayacak biçimde olduğunu gösteriyor: İster sözlü çağrı, ister düdük sesi olsun, çağrılan çağrılanın gerçekten kendisi olduğunu tanır. Fakat bu gene de tuhaf bir olgudur ve “vicdanında yük taşıyan” kişilerin sayıca çokluğuna karşın, yalnızca “suçluluk duygusuyla” açıklanamaz. Elbette, küçük teorik tiyatromuzun anlaşılabilirliği ve kullanılabilirliği için, olayları bir bölüm halinde, bir önce ve bir sonra ile yani zaman içinde bir ard arda gelme biçiminde sunmak gerekiyordu. Gezinen bireyler vardır. Bir yandan (genel olarak arkadan) bir çağırma duyulur: “Hey siz, oradaki!” Bir birey (yüzde doksan çağrılan bireydir) kendisiyle ilgili olduğunu bilerek -şüphelenerek-, yani çağırmanın yöneldiği kişinin gerçekten kendisi olduğunu tanıyarak arkasına döner. Fakat gerçeklikte olaylar böyle bir sıralama olmadan gerçekleşir. İdeolojinin varoluşu ile bireylerin özneler olarak çağrılmaları veya adlandırılmaları bir ve aynı şeydir. (Althusser, 1989, s.63-64).¹

Bu pasajda göze çarpan ilk şey, Althusser’in Lacan’ın “her zaman hedefine ulaşan” bir tez üzerine yaptığı kapalı referansıdır: Çağırıcı mektup alıcısını kaçıramaz, çünkü “zamansız” karakterinden dolayı onun bir mektup olduğunu kabul eden tek şey alıcının kabulüdür. Bununla birlikte, alıntılanan bölümün en önemli özelliği, içinde bulunan çiftte inkârdır: Kendisine çağrı yapılan kişi bu çağrıya cevap vermesinin “suçluluk duygusu”yla, açıklanmasını inkâr ederken ayrıca çağırılma sürecinin geçiciliğini de inkâr eder. (Aslında bireyler özne “olmazlar”, onlar çoktan ve zaten öznedirler). Bu çift inkâr, Freud’un inkâr olarak okunabilir: Çağırılmanın “zamansız” karakterinin görünmez hale gelmesi, Althusser’in “kolaylık ve netlik” şüphesi adına yapılandırdığı “teorik tiyatro”dan çok daha karmaşık olan, geçici olmayan ardıllığı görünmez hale getirir.

¹ Althusser, L. (1989). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. İstanbul: İletişim. 63-64. (ç.n)

Bu “bastırılmış” dizilim, tamamen biçimsel, “patolojik olmayan” (Kantçı anlamda) doğa hakkındaki bir “suçluluk duygusu” ile ilgilidir. Bu nedenle, vicdanlarında hiçbir şey olmayan bireylerin üzerine en ağır yükü bindiren bir suçtur. Bir başka ifadeyle, polis’in “Hey, sen, oradaki!” ifadelerine, bireyin ilk tepkisi neye dayandırılır? İstikrarsız iki ögenin karışımı: (1) Neden ben, polis benden ne istiyor? Ben masumum. Ben sadece kendi işime bakıyorum ve etrafta dolaşıyorum...; ancak masumiyetin şaşkın itirazına, (2) “Soyut” suçluluğun bilinmeyen Kafkavari hissi, her zaman eşlik eder. Bu his gücün gözlerinde “muhtemelen ben bir şeyden dolayı çok suçluyum ancak benim neyden suçlu olduğumu bilmem mümkün değil, ve bu sebeple -çünkü neyden suçlu olduğumu bilmiyorum- daha da suçluyum; ya da daha açıkça neyden suçlu olduğumu bilmem benim gerçek suçumu oluşturur.”

Burada, masumiyet ve soyut, belirsiz suç, Ötekinden gelen (Hey sen oradaki!) şeffaf olmayan seslenme - özneye göre ötekinin kendisinden ne istediği açık olmayan seslenme (Ne istiyorsun?)- ile yüzleşme arasında öznenin bölünmesinin Lacancı yapısını görürüz. Kısaca, burada *kimlikten önce çağırılma* ile karşılaşırız. Bireyin kendisinin “zaten” özne olarak gördüğü Ötekinin çağrısını onaylamadan önce, masumiyetin belirsiz bir suçlulukla çakıştığı zor durumdaki zamansız anı kabul etmek zorundayız. Sembolik bir emri üstlenmem ve kendimi gücün öznesi olarak görmem aracılığıyla ideolojik tanımlama, sadece bu zor duruma bir cevap olarak yer alır.

Böylece yine resmi yasa ve onun süperegosal ahlaksız alt bölümü arasındaki gerilime geri döneriz: Ötekinin seslenmesindeki ideolojik kabullenme, tanımlama eylemidir. Bir kişinin kendisini resmi yasanın öznesi olarak tanımlaması, sembolik düzen içerisinde kişinin kendi yerini alması eylemidir; ancak bu esnada soyut tanımı yapılmamış suç, özneyi ötekinin kavranamaz çağrısı ile yüzleştirir, bu da kişinin kendi sembolik mandasını tanımaya engel teşkil eder. Buradaki paradoks, tek bir hareketle süperegönlüğün ahlaksız alt bölümünün, resmi sembolik yasanın desteğini almasının gerekliliğidir. Bu travmatik kısır döngü, öznenin resmi yasalara sığınmasından kaçınması için çaba gösterdiği zor bir durumdur – kendini savunma amacıyla resmi yasa kendisini görünmez kılmak için kendi varlığına direnir.

Althusser'in çağırılma kuramında “düşünülmemiş” olarak kalan şey, ideolojik kabulden önce, ahlaksız, tanımlanmadan yapılan anlaşılamaz çağırılmanın ara bir zamanı olmasıdır. Öznenin sembolik kimliğe erişmesiyle, özneleştirme hareketinin sonuçlandırılmasıyla bir tür “ortadan kaybolan arabulucu” görünmez olmak zorunda kalır. Kısacası, Althusser'in “düşünülmemiş” olanı, özneleştirme hareketinden önce gelen esrarengiz bir öznenin zaten var olduğudur. “Özneleştirme öncesi bir özne” saf teorik bir yapı değil mi ve böylece somut bir sosyal analiz için hiçbir şekilde kullanılmıyor mu? Sosyal hizmet uzmanları İdeolojik olarak, temel merhamet ve ahlaki sorumluluk duygusu dediğimiz şeyden eksik olan anti sosyal ergen suçlularına deneyimlerini aktarmaya kalktıklarında tekrarlanan sözdilimi bu durumun aksini kanıtlar: Onun gözlerine baktığınızda sanki “evde kimse yok” der gibidir.

Althusser'in en önemli metni: “Söylem Kuramı Üzerine Üç Not” (*Trois Notes Sur La Theorie Des Discours*). İlk notta Althusser, dört temel söylem türünün her bir söyleminin belirli bir öznellik modeli anlamına geldiği varsayımını önermektedir – bu durum bize kendisinin hakkında “öznenin etkisini (effet-sujet)” verir: İdeolojik söylemde özne *en personne* (kişi) olarak sunulur; bilimsel söylemde bulunmayan *en personne*'dir; estetik söylemde ise özne kişilerin aracılığıyla sunulur (*par personnes interposées*); bilinçsiz söylemde özne ne sunulur ne de basit bir şekilde yoktur ama öznenin boşluğu bir yer tutucu ile doldurulur. Üçüncü notta Althusser, birden ve beklenmedik şekilde geri çekilir ve özneyi ideolojik söyleme bağlar. “Bilimin öznesi” veya “bilinçsizliğin öznesi”nden söz eden birine yapılan vurgular, sadece metaforik anlamdadır. Bu durumu kabul ettiğimiz anda, tabii ki “bölünen özne”yi tanımamaya zorlanırsınız: Althusser'in ortaya koyduğu gibi bölünmüş özne yoktur. Sadece özne vardır ayrıca özne ve söylem düzeni arasında bulunan bir bölünme de vardır: *Konunun eksikliği bir konu olarak söylenemez ('Le manque du sujet ne peut etre dit sujet')*. Kısaca, Lacan öznenin öz kimliğini zayıflatan boşluğu ve eksikliği, öznenin kendisiyle gayri meşru bir şekilde özdeşleştirir.

Lacancı bakış açısı burada bizi Althusser 1'de (burada öznenin dört etkisi), Althusser 2'ye (burada öznenin ideolojik durumu)

karşı ısrar etmeye zorlar: Althusser'in ideoloji konusunu kısaltması, basbayağı teorik bir gerilemedir. Althusser 1'de 'öznenin dört etkisi' eşit ağırlıkta değildir: Öznenin mükemmellik rolü için iki tane aday vardır- ya *en personne* olarak sunulan ideolojik özne ya da yapıdaki boşluk olan bilinçsizliğin öznesi (\$) bir gösteren tarafından temsil edilir. Althusser ilk seçeneği seçer (öznenin ideolojik durumu); ancak Lacancı bakış açısıyla bakıldığında ikinci seçenek daha üretken görünür: Bize geri kalan üç öznenin etkisini \$'ın türetimi ve gizliliği olarak, yapıdaki boşluğa gelecek olan üç modeli, özne olarak tasarlama imkânı verir.

Lacancı seçeneğe ek bir argüman da Althusser'in kendi semptomatik okuması ile sağlanır: Althusser'in kuramında "Lenin ve Felsefe" üzerine yazdığı makalede değişim yoktur- "teorik olanın sapmasının" kendini eleştirel olarak reddetmesi; kuramdaki sınıf mücadelesi iddiası; kuramın kendi nesnesini içermesi kavramı teorinin kendi göndergeselliği, diğer bir deyişle bir çeşit "bastırılanın geri dönmesi", bir çeşit özne ve gösterge ayrımı değil midir? Althusser'in yeni felsefe tanımını belirten şey ki bu da değişimi kapsamaktadır: Artık "Felsefe, teoriksel pratiğin Kuramıdır"; ancak "felsefe, teoride politikayı (sınıf mücadelesini) temsil eder" – Lacan'ın "Gösterge, başka bir göstergenin öznesini temsil eder" ifadesinin başka bir hali değil midir? Sınıf mücadelesi bütünleştirmeyi önleyen boşluk olarak, tarihin tek gerçek öznesidir. Fakat felsefe, özneyi temsil eden Ana Gösterge'dir (S_1) – sınıf mücadelesi – teori için bilgi alanıdır (S_2).

Kundera veya Bürokrasiden Nasıl Zevk Alınır

Vurgu, keyif kavramının içinde olan politik boyuta dayanmalıdır. Bu açıdan zevkin görevinin çekirdeği politik faktörlerdir. Bu boyutu Post sosyalist Doğu Avrupa'nın kültürel hayatının gizemlerinden birinin aracılığıyla derinlemesine inceleyelim: Neden demokrasi zafetinin sonrasında hala Milan Kundera Bohemya'da aforoz edilmeden muzdariptir? Eserleri nadiren yayınlanmış, medyada gizlice paylaşılmış, bir şekilde insanlar onun hakkında konuşmaya çekinmiştir... Böyle bir davranışı meşrulaştırmak isteyen biri eski defterleri karıştırarak onun Komünist rejimle gizli işbirlikçiliğini, kişisel zevklerine

geri dönmesini ve ahlaki açıdan *a la Havel* (Havel gibi) çatışmadan kaçınmasını kurcalar. Ancak böyle bir karşı çıkmanın temeli daha derinlerde yatar. Kundera abartılı bir şekilde “normalleştirilmiş” demokratik bilinç ile alakalı katlanılmaz bir mesaj verir:

- İlk bakışta, onun çalışmalarının evrenini kuran temel ilke, resmi sosyalist ideolojinin hakkını arayan coşkulu anlatımı ile gündelik özel yaşamın adacıkları olan küçük sevinçlerle hoşnutluklar, gülüşleri ve gözyaşları ile ideolojinin menzilin dışında kalıyor gibi görünüyor. Bu adacıklar, ideolojik ritüelin anlamsız gösterişçiliğinde, grotesk anlamsızlığının boşuna olduğunu görünür kıldığı şeklinde yorumladığımız bir mesafeyi varsaymamıza olanak sağlar. Demokrasi ve özgürlük üzerine içler acısı konuşmalarla resmi bir ideolojiye başkaldırmaya değmez - Er ya da geç böyle bir ayaklanma, ideolojik takıntının ve “*Big March*”ın (*Büyük Yürüyüşün*) yeni bir versiyonuna öncülük eder... Eğer Kundera böyle bir duruma indirgenirse, Vaclav Havel’in temel ilkesi olan “Althusservari” bir bakış açısıyla onu önemsemek kolaydır ki böyle bir üst düzey konformist / uyumlu tavır tam olarak “apolitik” bir bakış açısıdır. Kişi bir yandan kendisine empoze edilmiş geleneklere alenen boyun eğerken, öte yandan gizlice gaddarca ironiden zevk alır. Hiç kimsenin ciddiye almadığı ideolojik ritüellerin katıksız/saf görünümünü belirlemek yeterli değildir - bu görünüş gereklidir. Bu sebeple risk alınmalı ve sosyal geleneklere katılım reddedilmelidir (bknz. Havel’in *The Power of Powerless*’tan ünlü örneği; sosyalizme inanmayan sıradan bir manavın, görev icabı manavın vitrinlerini resmi parti sloganlarıyla süslemesi).
- Bu yüzden kişi bir adım ileri gitmeli ve şunu göz önüne almalıdır: İdeolojiden uzaklaşmak için kolay bir yol yoktur. Yapısalcılığın parlak döneminin bu sıralamasına başvurduğumuzda, alaycılığa olan kişisel düşkünlük, kişisel zevklere olan saplantı gibi durumların tam olarak totaliter ideolojinin “ideolojik-olmayan” günlük hayatın içine nasıl işledi-

ğini, bu hayatın ideoloji tarafından nasıl belirlendiğini ve ideolojinin onu bir çeşit “yok olmasıyla var olma” durumunda nasıl ortaya koyduğunu açıklayabiliriz. Geç dönem Sosyalist toplumlarda özel alanın apolitikleştirilmesi, özgür politik tartışmanın temel yasağı tarafından belirtilmiş bir “zorunluluktur”. Bu nedenle, bu gibi apolitikleştirme her zaman gerçek tehlikede olanın kurtulması olarak görev yapar. Bu, Kundera’nın romanlarının en vurucu özelliğini açıklar: Apolitikleştirilmiş özel alan, masum zevklerin özgür alanı olarak işlevsizleştirilmiştir. Her zaman bir boğuculuk, kapalı alan fobisi, sahtelik hatta umutsuzluk, karakterlerin cinsellik ve diğer zevklerinde vardır. Bu bakımdan, Kundera’nın romanlarının öğretisi, masum kişisel hayat üzerindeki naif güvenin tam tersidir: Totaliter Sosyalist ideoloji, sığındığımız bu mahrem alanı kendi içerisinde saptırır.

- Ancak bu içgörü nihai olmaktan uzaktır. Kundera’nın eserleri çok daha muğlak, anlam belirsizliği olan eserler olduğundan, burada bir başka adıma gerek duyulmaktadır. Kişisel alanın puslu oluşuna rağmen, Sosyalist Doğu’daki günlük hayatın çeşitli kronikleri tarafından kanıtlanmış, bir dizi olaya sebep olan totaliter konumun gerçeği değişmez: Totaliter ideoloji hâkimiyetine tepki olarak sadece kişisel zevklerin “iyi hayat”ına alaycı bir kaçış yoktur; aynı zamanda gerçekçi arkadaşlığın, ziyaretlerin, paylaşılan yemeklerin, kapalı toplumlarda tutkulu ve entelektüel sohbetlerin olağanüstü gelişimi vardır – bunlar Batı’dan gelen ziyaretçilerin çoğunlukla hayranlık duyduğu özelliklerdir. Sorun şudur ki, iki tarafın arasına keskin bir sınır koymak imkânsızdır: Bu insanlar bir elmanın iki yarısıdır ki bu sebeple demokrasinin ilerlemesi ile birlikte, her iki taraf da kaybeder. Anlam belirsizliklerini gizlememesi Kundera’nın itibarıdır: “Orta Avrupa” ruhu, gerçek arkadaşlık ve entelektüel sosyalleşme ruhu, yalnızca Bohemya’da; Macaristan ve Polonya’da, totaliter ideolojik hâkimiyete bir nevi direniş olarak ayakta kalmıştır.

- Belki yine de burada bir adım daha atılmalıdır: Sosyalist buyruklara bağlılık özel bir haz getirmiştir. Bu yalnızca belirsizliğin suçu affedilmiş bir evrende yaşayan insanların farkındalığı tarafından sağlanan bir haz değil, aynı zamanda sistemin her şeye bir cevabı olduğu (ya da cevabı varmış gibi yaptığı) için her şeyden önce sistemin aptallıklarından alınan bir hazdır – bu haz hâkim olan ideolojik söylemin yıpranmış biçimsel figürlerinden ve resmi ritüellerin boşluğundan duyulan bir hoşlantıdır. (Bazı Stalinist çekirdek ifadelerin kapsamının anlamı, bir mecaz haline gelmiş olduğunu hatırlamak yeterlidir; öyle ki bu mecazi ifadeler Batılı entelektüeller arasında bile yer edinmiştir: “Tarafsız sorumluluk” vb.)
- “Totaliter” bürokratik mekanizmayla alakalı bu hazza örnek bir durum Terry Gilliam’ın *Brazil*’inde bir sahnede görülür: Büyük hükümet binasının karmaşık koridorlarında, umutsuzca hızına yetişmeye çalışan bir grup alt tabaka memur tarafından takip edilen yüksek rütbeli bir yetkili hızlıca yürümektedir. Dosyaları inceleyip hızlıca yürürken; bir yandan etrafındakilere bağırarak yetkili aşırı meşgul gibi davranmaktadır; sanki önemli bir toplantıya yetişmeye çalışıyormuş gibi. Yetkili filmin kahramanı Jonathan Pryce rastladığında, hal hatır sorup; aceleyle yoluna devam eder; hiç olmadığı kadar meşgul... Yarım saat sonra; kahraman, uzak bir koridorda yetkiliyi mantıksız törensel yürüyüşüne devam ederken yeniden görür. Burada haz yetkilinin aşırı “anlamsız” davranışları üzerinden verilir. Yetkilinin görevini yerine getirmek için telaşlı bir şekilde yürümesi, her boş saniyesini “etkili” bir şekilde kullanıyormuş taklidi yapmasına rağmen, bu *stricto sensu* (*dar manada*) amaçsız, tamamen tekrar eden bir *ad infinitum* (*ebediyen*) ritüelidir.

Çağdaş Rus bestekâr Alfred Schnittke bu durumu *Life with an Idiot* operasında ortaya koymayı başarmıştır. Sözde “Stalinizm”, bizi Lacan’ın ahmaklığın doğasını tanımlamasıyla karşı karşıya bırakır. Opera, Parti tarafından cezaya çarptırılmış; sıradan, evli bir adamın,

“Ben”in (‘I’) hikâyesini anlatır. Ailesiyle yaşayan adam, akıl hastanesinden birini evine almak zorunda bırakılmıştır. Bu aptal Vava, sıradan sakallı, sürekli heyecanla anlamsız politik ifadeler söyleyen gözlüklü bir entelektüel olarak görünür. Bir süre sonra edepsiz misafir, rengini belli eder ve önce “Ben”in karısı ile cinsel ilişkiye girer daha sonra da “Ben”in kendisiyle. Dil evreninde yaşamamızdan ötürü, süperegonun ahmaklığına mahkûm edildik. Bu dil evreninin yorumlanmasını daha tahammül edilebilir kılan süperego ahmaklığına karşı asgari bir mesafe varsayabiliriz, ancak ondan asla kurtulamayız.

“Tutkularından Vazgeçme!”

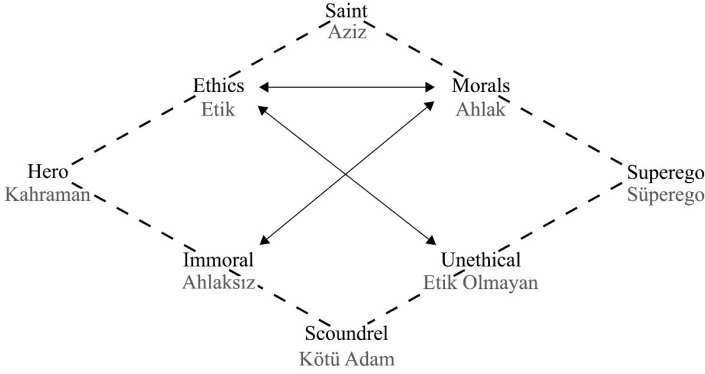
Daha detaylı incelendiğinde, süperego kalıplaşmış olabilir mi? Jon Elster, Zinoviev’in yazılarını etraflıca ele aldığı anda, totaliter mekanizmanın ilk resmi tanımı hakkında şunu ileri sürer: kısa dönemdeki harici ve dâhili yokluklar- bunlar, deontik mantık² seviyesinde, bu kısa devrimin içerisinde zorunluluk dışında ve yasaklar dâhilindedir. Bizim zorunluluklarımızın beklenmeyen olumsuzlukları D’yi oluşturuyorsa, D’yi yapmak zorunda değiliz; beklenen olumsuzluklar ise yapmak zorunda olduğumuz D olmayanlardır. Totaliter toplumlarda, zorunlu olmayan her şey, yasak olan şeyler olarak yorumlanmıştır. Bu eğilim birçok örnekte açığa çıkar - seçimlerden ve eleştiri ihtimallerine kadar - totaliter saplantı açısından bu bir “komplodur”. Seçimler resmi olarak özgürdür, herkes istediği lehinde ya da aleyhinde oylayabilir; yine de herkes, kimi oylaması gerektiğini bilir. Bu da demek oluyor ki; kişi, karşı oy kullanmasının yasaklandığının farkında. Resmi olarak, eleştiriye sadece izin verilmez aynı zamanda teşvik edilir, yine de herkes bilir ki sadece “yapıcı” eleştiri gerçekten tolere edilmiştir -yani hayır. Böylelikle, *hedefimizin yanılıgısı*, (Hegel’e göre: ‘Bu kendisine yansır’) *hedeflenen yanılıgılarla* değişir. Bir komünist rejim projesi, gerçekçi olmayan hedefler yüzünden kötü sonuçlandığında insanlar arasında pasif direniş popülerleşir. Bu yanılıgı, rejim karşıtlarının anında komplo tasarımlarına sebep olur.

² Deontik mantık: Zorunluluk, izin ve bunlarla ilişkili konular ile uğraşan felsefi mantığın alanıdır.

Bu kadar kısa bir döngü yapısının altını çizmek; gereklilik, olasılık, olasılıksızlık ve ihtimalden oluşan “semiotik karenin” bir çeşit psikotik bozukluğunu da içerir: Mükemmel totaliter bir evrende sadece gereklilik ve olasılıksızlıkla uğraşırız. Liderliğin raslantısal bir kararı, tarihi gereklilik olarak kendisini meydana getirir. Bu sebeple böyle bir karara her türlü direnç gösterilir. Resmi olarak mümkün olmasına rağmen aslında mümkün değildir; yani yasaklıdır. Bu bozukluk, zorunlu seçim paradoksunu ortaya çıkartır. İki seçenekten birini seçmeye izniniz olduğuna göre, diğer seçenek boş küme olarak kalacaktır (bu paradoks, gönüllü hizmetten başka bir şey değildir). Bu aynı kısa devinim, süperegonun en temel tanımını yapar: *Süperego resmen izin verdiği şeyleri yasakladığı sürece çıldırmayan bir kanundur.*

Süperegonun farklı etik davranışlar matriksinde yeri nedir? Burada Orson Welles’in filmlerine referans yapmak bize yardımcı olabilir. Welles, “hayattan daha büyük” olan bireyin görünüşüne takıntılıdır. Onun fark edilmeyen ilk sinema projesi *Hearth of Darkness*’taki Kurtz’dan *Citizen Kane*, *The Magnificent Ambersons*, *The Touch of Evil*, *Mr. Arkadin*, ve *Chimes at Midnight*’taki Falstaff’a kadar bu durum görülebilir. Bu “hayattan daha büyük” birey, onun ahlakla belirgin olmayan ilişkisi ile belirlenir: Bu birey soğukkanlı bir şekilde yaygın ahlaki normları çiğner ve yakın çevresinin iyiliğini umursamaz, onları acımasızca kendi çıkarları için sömürür, küçük hesaplar peşinde koşan faydacı tavrın aksine, onun için etik olmayan bir karakter diyemeyiz. Onun eylemleri, dar görüşlü düşüncelerimizle uğraşmayan daha derin bir “Yaşam Etiği”ne ışık tutar. Welles, önceden bu bireyle “akrep” olarak tanımlardı. Akrep, iğnesini kendisini akıntıya karşı sırtında taşıyan kurbağaya batırır: Bunun sonucunda kendisinin de boğulacağını bilir ancak doğası gereği aksini gerçekleştirmek elinde değildir. *Casiers du Cinéma* için yapılan bir röportajda Welles, Göring ve Himmler arasında bir fark olduğunda ısrar etmiştir: Himmler “kötülüğün sıradanlığını” kişiselleştirmiştir, Gestapo’nun ölüm makinesinde küçük kasaba postanesi olarak çalışan bir kâtipti; ancak Göring Rönesans kişiliğiydi, kötülüğünde açık fikirliydi.

Etik ve ahlak karşıtlığını bir Greimas semiyotik karesine genişletirsek, altta yatan somut şekil ortaya çıkar:

En tepede ve en aşağıda iki sabit karakter görürüz: Aziz, etikdir (tutkularının peşinden gitmez) ve ahlaklı, diğerlerinin iyiliğini düşünür; ancak Kötü Adam ahlaksızdır (ahlaki değerleri yıkar) ve etik olmayanın peşinden gittiği şey tutku değildir; çıkar ve zevktir. Bu yüzden hiçbir prensibi yoktur. Daha ilginç, iki yatay durum, doğal bir düşmanlığı ifade eder: Kahraman ahlaklı değildir; ancak etikdir bu da demektir ki kahraman var olan açık ahlaki normları hayatın daha yüksek etikleri adına çığır: Tarihi gereklilik ve bunun gibi... Fakat süperego, kahramanın, etik olmayan ancak ahlaki olan yasanın, müstehcen zevklerin ahlaki normlara uymaya bağlı olduğu Kanun'un tam tersi olarak tanımlanır (öğrencilerinin kendi iyiliği için onlara eziyet ettiğini söyleyen ve bu eziyette kendi sadistik kuşatmasının bilincine varmaya hazır olmayan bir öğretmen gibi).

Bununla birlikte, hiçbir şekilde etik alanda, Yasa ve süperego arasındaki gerilimi görmezden gelmenin yolu yoktur. Lacan'ın psikoanalizin etikleri kuralından ("kişi arzusundan ödün vermemeli") süperegonun baskısı ile karıştırılmamalıdır. Bu demektir ki, ilk bakışta "Tutkularınızdan Vazgeçmeyin" kuralı süperegonun "Keyfini çıkar!" emri ile örtüşüyor gibi görünebilir- tutkumuzdan ödün vermeyerek zevkimizden vazgeçmiş olmaz mıyız? Bu Freud'un ana tezlerinden biri değil mi, süperego formunun temeli, etik faaliyetin "ilkel" çekirdeği bir çeşit Freudyan basamaklıp söz değil midir? Lacan, bu basamaklıp sözlere karşı çıkmıştır: Tutkunun etiği ve sü-

perego arasında radikal bir restleşme ilişkisine işaret eder. Bu da Lacan'ın, Freud'un süperegonun "ekonomik paradoks"unu asıl itibarıyla ciddiye aldığını gösterir. Bu da, süperegoyu şekillendiren kısır döngüdür: Süperegonun emirlerine ne kadar boyun eğsek, baskısı o kadar artar ve o kadar suçlu hissederiz. Lacan'a göre bu suçluluk duygusu, psikoanalitik tedavi sürecinde yok edilmesi gerek bir kendini kandırma değildir- gerçekten suçluyuzdur: Süperego, öznenin üzerine yüklediği baskının enerjisini, öznenin arzusuna sadık olmadığı, vazgeçtiği gerçeğine çeker. Süperegoya yaptığımız fedakârlıklar, ona yapılan onurlandırmalar, sadece suçumuzu güçlendirir. Bu sebeple, süperegoya olan borcumuz feshedilemez: Ne kadar ödersek, o kadar borçlanırsınız. Süperego bizi yavaşça ölüme sürükleyen bir zorba gibidir- ne kadar alırsa bize o kadar sıkı tutunur.

Süperego paradoksunu örneklendiren edebi metinler tabii ki Franz Kafka'ninkilerdir: Kafkasyen kahramanın sözde "mantıksız suçlu", bir yerlerde tutkularından ödün verdiği gerçeğine tanıklık eder. Basmakalıp sözlerden kaçınmak için Choderlos de Laclos'un *Tehlikeli İlişkiler (Les Liaisons Dangereuses)* adlı eserine bakalım: Valmont, Montreuil Markiz'ine ünlü sözü olan "benim kontrolümde değil"i dile getirdiğinde, Presidente de Tourvel'e âşık olmasını bahane olarak ortaya atar. Böylece tutkularından ödün verdiğini doğrular ve patolojik tutkusuna teslim olur- bu da onun suçlu oluşudur. Markiz'in gözünde kendisini yüceltmek için, Presidente'yi feda etmeye girişir, onu da azarlayarak aynı cevabı verir (Seni hala sevmiyorsam bu benim suçum değil; çünkü elimde değil). Ancak Presidente'yi kurban edip de onu suçundan kurtarmaz- tam tersi, suçlu ikiye katlanır; Markiz'in gözünde suçunu bir nebze azaltmaksızın Presidente'ye ihanet eder. Tutkumuzdan bir kere vazgeçtiğimizde ortaya çıkan kısır döngü, burada karşımıza çıkar: Kolay bir geri dönüş yolu yoktur; çünkü ne kadar çok arzumuzu ihanet eden patolojik nesneyi feda ederek kendimizi dışı vurmaya çalışırsak, suçumuz o kadar büyük olur.

Lacan'ın etikleri, görev ve iyiyi düşünerek hareket etme arasında radikal bir ayrımı içerir. Bu yüzden Lacan, Kant'a ve iyiyi dışlayan Kantca harekete, etik davranışın motivasyonu olarak başvurur: Lacan, en tehlikeli ihanet formunun "patolojik" dürtümüze direkt teslimiyet olmadığını; ancak daha ziyade bir çeşit iyiyeye atıfta bulu-

arak (kendi ya da toplumun) iyiliğine zarar vermek bahanesi ile görevimizden kaçmak olduğu konusunda ısrar eder- “koşullar” veya “olumsuz sonuçlar”ı bahane olarak kullandığım anda, ben de yok olmaya gidiyorumdur. Tutkularıyla uyuşan nedenler genel geçerdır, hatta onur vericidir. Ekolojik hasarlar yaratacak olsam da onlara başvurabilirim. Bahane arama sanatı sınırsızdır; yakınlarımla refahının benim hareketlerimle tehlikeye gireceği “doğru” olabilir. Ama etiği, iyiyi düşünmeden ayıran boşluklar yine de başa çıkılmaz olarak kalır. Tutku ve Kantvari etik kesinlik, “gerçeğin taleplerini” görmezden gelmek konusunda birleşir: İkisi de durumların bahanesinin ve olumsuz sonuçların farkında değildir. İşte bu yüzden Lacan, onları açıkça tanımlamıştır (ahlaki yasaya daha yakından bakıldığında, en saf haliyle ve basitçe tutkudur).

Freud’un kadınların süperegosu olmadığını iddia ettiği kötü şöhretli bir savı vardı- ya da en azından kadınların süperegolarının erkeklerinkinden daha zayıf olduğu. Yeni bir ışıkla incelendiğinde: Kadınların süperegolarının eksik olması, onların etiklerine şahitlik eder. Kadınların süperegoya ihtiyacı yoktur, çünkü süperegonun parazit olduğu herhangi bir suçlulukları da yoktur, bu yüzden onlar tutkularından ödün vermemeye daha yatkındırlar. Lacan’ın saf etik davranışa örnek gösterdiği ismin Antigone olması, tesadüf değildir. Pes etmeyen bir kadın, teori öncesi içgüdüsel seviyede vardı ve yaptığı şeyi süperego baskısı yüzünden yapmadığı açıkça görülebilir- süperegonun burada işi yoktur. Kendisini toplumun iyiliği için zahmete sokmamasına, davranışlarının olası feci sonuçlarına rağmen Antigone suçlu değildir. Burada erkeklerin süperegoları ve erkeklerin toplumun iyiliği için olduğunu belirttikleri hareketlerinin, kadınlarınkinden fazla olması gerçeği arasında bir bağlantı ortaya çıkar: “Toplumun iyiliği”, kişilerin tutkularından ödün vermek için kullandıkları standart bir bahanedir. Süperego, suçumuzdan yararlanan bir intikamdır- bu yüzden iyilik adına tutkularımıza ihanet etmek üzere bir anlaşma yaptığımız suç için bedel öderiz. Başka bir deyişle süperego, ego ideal’in ve topluluğun iyiliği üzerine kurulan etik değerlerin ters gerekliliği ve alt bölümüdür.

Kişinin toplumun iyiliğini düşünmeden tutkularında ısrarcı olması etiği, kaçınılmaz şekilde kaygının ortaya çıkmasına sebep olur:

Bizim gibi sıradan insanların da yaşamaya hakkı varken birkaç tane “kahraman”ı korumak oldukça radikal bir hareket değil midir? Sonuç olarak, “toplum yararı” için “sıradan” etiğe de ihtiyacımız yok mu ve çoğunluğun ihtiyaçlarını karşılaması beklenen dağıtıcı adalet, Lacan’ın ortaya attığı “intihar kahramanı etiği” gibi adice görülebilir mi? Lacan’ın tutku etiklerinin aşırı özelliklerinin korkusu, *fiat desiderium, pereat mundus* (dünya yıkılsa da arzum gerçekleşmeli) anlayışı Kant’ta dahi gözlenebilir. Lacan’a göre Kant, patolojik düşünceyi inkâr eden ilk tutku etiğini formüle etmiş kişidir: Tutkularımızdan vazgeçmemizi sağlayan ve temel form olan “Ya herkes benim yaptığım şeyin aynısını yapsaydı?” sorusu dayatılmış baskı değil midir? Tutkularından vazgeç, çünkü onlar evrenselleştirilemez.

Davranışlarımızın evrenselleştirilme ihtimalinin göz önüne alınmaması, gizlice gerçekteki davranışlarımızın sonuçlarının patolojik değerlendirilmesini öne sürer mi? Bu seviyede Budizmi’nde etik tavizini belli bir yerde konumlandırabiliriz: Mahayana Budizmi’nde “büyük” ve “küçük” teker arasındaki farkı kabul ettiklerinde – bu demektir ki, hayattaki aç gözlülükle çoktan baş etmiş olan bu insanlar için saf öğrenime ek olarak formüllemeye ihtiyaç var; bir çeşit “küçük” etik, cinsellikten vazgeçmemiş sıradan insanlar için davranış kuralları ve bunun gibi... Bunun evrenselleştirilemeyeceğini bilmesine rağmen Lacan’ın “tutkunuzdan vazgeçmeyin” diyen başa bela emri ile bu durum açıkça ters düşer.

Ego Kötülüğü, Süperego Kötülüğü, İd-Kötülüğü

Bu zamana kadar tecrübe ettiklerimiz, bizi bu karmaşık resmi tamamlamaya zorluyor. Bu da demektir ki, son yıllarda gözümüze çarpan göçmen karşıtı şiddet, libidinal ekonominin altını çizen “ilkel” seviyedir. “İlkel”, burada bir tür eski sınıfa ait “gerileme” anlamında değildir. Ancak, denge ve kapalı devrimin tekrar üretimi için çabalayan zevk prensibi döngüsü ve yabancı vücudu *ex-timate*³ etmek arasındaki, zevk ve *jouissance* arasındaki ilişkinin en temel

³ Ex-timate nesne kavramı arzu nesnesi olarak bize en yabancı ve öteki olan şeyleri ifade etmek için kullanılır.

seviyedeki doğası anlamındadır. Kötü şöhretli savaş çılgılığı olan “Yabancılar dışarı”yı sürdüren libidinal ekonomi çemberin kapanmasına yol gösteren A'nın bulunduğu Lacan'ın halka bağlantılı şeması ile örneklendirilebilir ya da daha da iyisi, *Ich (ben)* ve *Lust (şehvet)* arasındaki ilişkiyi gösteren *Unlust*'un asimile olmayan terimi ile “asimile olmamayı sürdüren, zevk prensibine indirgenemez şey” olarak tanımlandığı şema ile. *Ich* ve *jouissance* arasındaki ilişkiyi tanımlayan Freud ve Lacan'ın kullandığı terimler, yabancılara karşı ırkçı tutumun metaforlarına mükemmel şekilde uyar: Asimilasyon ve asimilasyona direniş, yabancı vücudu ihraç etme, bozulmuş denge...

Böyle bir kötülüğü, sıradan kötülük türlerine konumlandırmak yerine, Freudyen Ego, Süperego ve İd üçlüsünü sınıflandırma prensibi olarak kullanmak oldukça caziptir:

- En yaygın kötülük tipi Ego Kötülüğü: Bencil hesaplar ve açgözlülükle motive olan davranışlar – bu evrensel etik değerleri çiğnenerek yapılır.
- “Köktenci fanatikler” olarak adlandırılanlara dayandırılan kötülük, bir başka deyişle Süperego Kötülüğü: Bazı ideolojik idealler için fanatik fedakârlıklar adına yapılan kötülük.
- Dazlakların (skinhead) yabancıları dövmesinde kimsenin açıkça bencil hesabı yoktur ya da net bir ideolojik tanımlama fark edilmez. Hepsi yabancıların işlerimizi bizden çaldığını ya da bizim Batı değerlerimize karşı tehdit oluşturduklarını ve bizi kandırmamaları gerektiğini söyler. Daha derinlemesine incelendiğinde, bu konuşmanın üstünkörü ikincil rasyonelleştirme olduğu açıkça anlaşılacaktır. Dazlaktan alacağımız nihai cevap yabancıları dövmenin kendisini iyi hissettirdiği olacaktır, bu da onların varlığının onu rahatsız ettiğini gösterir... Burada karşılaştığımız şey ise İd Kötülüğü'dür, *Ich* ve *jouissance* arasındaki ilişkinin en temel dengesizliği üzerine, yani İd Kötülüğü zevk ve *jouissance*'ın yabancı vücudunun merkezine arasındaki gerilim üzerine yapılmıştır ve güdülenmiştir. İd Kötülüğü öznenin ilkel olarak kayıp objekt petit aşında (arzu nesnesinde) en temel “kısa döngü”yü ortaya koyar: “Öteki”nde (Yahudi, Japon,

Afrikanlı, Türk) bizi “rahatsız eden” şey, nesne ile ayrıcalıklı bir ilişkiyle eğleniyor gibi gözükmesidir – öteki ya ödül nesnesine sahiptir, onu bizden kapmıştır (bu yüzden o bizde değildir), ya da bizde olan nesneyi tehdit eder. Kısacası, dazlakların ötekilere “tahammülsüzlükleri” objet petit A’ya değinmeden tanımlandığında yeteri kadar iyi anlaşılmaz.

“Temel” doğası sebebiyle, herhangi bir mantıklı veya tamamen retorik bir tartışmadan etkilenmemeye devam eden id kötülüğü ile nasıl etkili bir şekilde savaşırız? Irkçılık, her zaman belirli bir fanteziye temellendirilir (*cosa nostra*, bizim etnik şey onlar tarafından tehdit edilmesi, yaşam biçimimiz için tehdit oluşturması) ve bu da, tanım olarak küreselleşmeye direniştir. Irkçı fantezinin sembolik öz-nelerarası evrensel ortama tercümesi, (Habermas’ın dialog etikleri) ırkçı fanteziyi bize karşı zayıflatmaz. Eğer biz bu fantezinin gücünü hafife alırsak farklı bir politik strateji gerekir. Lacan’ın “la traversée du fantasme” adını verdiği durumu içerebilen bir strateji, bir aşırı özdeşleştirme stratejisi, bu da ahlaksız süperegoya temellendirildiği ve resmi yasanın desteği onaylanmamış olduğu sürece, kamunun gözünden gizlenerek yürütülebileceği gerçeğini göz önüne alan bir stratejidir. Irkçılığın fantazmik çekirdeğinde, onların güçsüzlüğünü ortaya çıkaran ironi ve eleştirel açıklama yerine, *a contrario*’yu (tersini) doğrultusunda yol alırsak ve ahlaksız süperegoyu açıkça tanımlarsak nasıl olurdu?

Slovenya’da sosyalizmin dağılması sürecinde, Stalinizm, Nazizm ve *Blut und Boden* ideolojilerinin bir karışımı olan tutarsız agresif bir post punk grubu olan Laibach ortaya çıktı. Aydın solcu eleştirmenlerin ilk tepkisi, Laibach’ın totaliter ritüellerin ironik taklidi olduğunu düşünmek oldu; ancak, Laibach’a olan desteklerine her zaman tedirgin bir his eşlik etti: “Ya gerçekten bunu kastediyorlarsa? Ya gerçekten totaliter ritüellerle özdeşleşmişlerse?” – ya da (daha kurnaz bir versiyon) birinin şüphesini bir başkasına aktarması: “Ya Laibach kendi toplumlarını büyük görüyorsa? Ya toplum Laibach’ın alay ederek yaptığı taklitleri ciddiye alırsa, böylece Laibach olduğundan daha da güçlenirse?” Bu rahatsız his, ironik mesafenin yıkıcı bir tutum olduğu varsayımıyla kendiliğinden beslenir. Tam aksine,

çağdaş “post-ideolojik” evrenin baskın tavrı, kamusal değerlere karşı tamamen alaycı mesafelerse? Sistemin normal görevi alaycı mesafeye ihtiyaç duyduğu için bu mesafeler sisteme tehdit oluşturmaktan oldukça uzak, konformizmin (geleneklere uyan) en yüce formunu tanımlarsa? Bu örnekte, Laibach’ın stratejisi yeni bir ışıktadır: *Onun açık bir şekilde yaptığı ironik taklitler, mevcut ideolojiyi yani sistemi yıldırır; ancak onunla aşırı özdeşir.* Sistemin ahlaksız süperegonun alt yapısına ışık tutulduğunda, aşırı özdeşme, süperegonun etkisini askıya alır.

Laibach’ın temel politikası ustalikle yapılan manipülasyonu aktarmaktır: Toplum, (özellikle entelektüeller) “Ötekinin arzusuna” takıntılıdır - Laibach’ın asıl konumu nedir? Gerçekten totaliterler mi yoksa değiller mi? – Laibach’a bu durumu sorduklarında, gerçekten bir cevap beklerler; ancak Laibach’ın kendisi *bir cevap olarak işlev görmez fakat bir soru olarak görünür.* Laibach’ın arzularının güvenilmez karakterinden kasıt nerede durdukları konusunda karar verilemiyor olmasıdır, Laibach bizi duruşumuzu belirlemeye ve arzularımız konusunda karar vermeye zorlar.

Burada Laibach, psikoanalitik tedavinin sonunu belirleyen dönüştürmeyi uygulamayı başarmıştır. Tedavinin başlangıcı aktarımdır: Aktarım ilişkisi, analistin bilmesi beklenen özne konumunda görüldüğü an zora girer – analiz edilen kişinin analistin kendi arzuları hakkındaki gerçekleri bilmesini beklediği an. Psikoanalitik söylemde, analiz edilen kişi ne istediğini bilmediğinden şikâyet ettiğinde analistin bildiğini düşündüğü kesin tahmin ile bütün sızlanmaları ve inlemeleri analiste yöneliktir. Diğer bir deyişle analist, büyük öteki’yi temsil ettiği için analiz edilen kişinin yanılması, arzuları hakkındaki cehaletini epistemolojik yetersizliğine indirgemesinde yatar: Arzusu hakkında gerçek zaten mevcuttur, büyük öteki’de bir yerlerde ifade edilmiştir, sadece birinin onu ışığa çıkarması gerekmektedir ve böylece eğilimi rahatça ortaya çıkacaktır... Bu epistemolojik yetersizlik varoluşsal imkansızlığa dönüştüğünde, psikoanalizin sonu, aktarımın çözülmesiyle gerçekleşecektir: Analiz edilen kişinin büyük öteki’nin bile onun arzusu hakkında bilgi sahibi olmadığını ve arzusunun garantisi olmadığını, ayrıca bu arzusunun sebepsiz ve sadece kendi içinde yetkili olduğunu da deneyimlemesi gerekir. Bu kati

mantıkla bakıldığında, aktarımın çözülümü, analiz edilenin analiste çevirdiği soru okunun analiz edilene geri döndüğü anı tanımlar. İlk önce analiz edilen kişinin histerik soruları, cevabı bilmesi beklenen analiste yönlendirilir. Daha sonra analiz edilen kişi, analistin kendisinin, analiz edilen kişiye yöneltilen büyük bir soru işaretinden başka bir şey olmadığını öğrenmek zorunda kalır. Bir analistin sadece kendisi tarafından yetkilendirildiğini öne süren Lacan'ın tezi hatırlanabilir: Analiz edilen kişi, arzularının öteki'nde destek görmediğini, arzusunun otoritesinin sadece kendisinden geldiğini farz eden bir analist olur. Ve okun yönünün aynı şekilde tersine çevrilmesinden dolayı güdüyü tanımlar. Lacan'ın söylediği gibi psikoanalizin sonunda arzudan güdüye geçiş yer alır.

İktidarsız Bakış ve Onun Suçu

Çağdaş teknolojik savaşın temel fantezisi olan Körfez Savaşı'nı algılamamız üzerine kurulan fantezi, "çiğ" fiziksel şiddetin askıya alınmasını içerir. Bu fantezinin ilk maddileştirilmesi, 1930'lardaki "majino hattı" inşaatıydı. İlk önce bizi diğer taraftan yani "düşmandan" ayıran düşmanla herhangi bir direkt iletişimi önleyen, keskin bir bariyer vardı. Bu bariyer, savaşı tamamen kişiselleştirir ve olası savaş organizasyonlarını sıradan bir iş olarak yorumlanmasına sebep olur. Bir asker günde sekiz saat savaşır (silahıyla nöbet tutmak vb.); sonra yerleşim yerine gider, dinlenir, okur, sinemaya gider. Ardından sekiz saatlik bir mesai daha yapar... Bu yöntemle, "gerçekte hiçbir şey olmaz": Kanın çiğ gerçekliği ve ölüm, soyut bilgi şeklinde reddedilir- hedefin yeri, bizim bomba sayımız...

Çağdaş teknolojik savaşın temel fantezisi, aslında basitçe fantezidir; çünkü fantezide özne, saf hissiz bakışla gerçeklikleri askıya alınmış fantazmik sahnelere tanıklığa indirgenir. Hissiz tanıklık, saf bakış durumu ve gerçek şiddet patlaması arasındaki bağı nasıl anlayabiliriz? Yapıçözümcü feminizmin basmakalıp sözlerinden biri, bakış ve güç arasındaki bağlantı ile ilişkilendirilir. Bakış açısı vizyonun alanını organize eden ve domine eden "gören" kişi, aynı zamanda güce de hükmeder; Bentham'ın fantezisi olan Panoptikon'da gücün yeri merkezdir ve bakışa konumlandırılmıştır. Bu nedenle, sinema-

daki güç ilişkisi erkek bakışının vizyonun alanını kontrol etmesiyle belirlenir; ancak kadının konumu, erkek bakışının ayrıcalıklı nesnesidir. Hitchcock'un *Aşkta da Üstün (Notorious)*'den *Arka Pencere (Rear Window)*'ye kadar olan büyük başyapıtlarındaki ders, bakışın diyalektiği ve gücün çok daha artırılmış olduğudur: Bakış gücün göstergesidir, ancak aynı zamanda ve daha temel bir seviyede gücün tam zıttının göstergesidir- güçsüzlüğün- ne olduğuna müdahale edemeyen ancak ön görebilen hareketsizleşen bir tanığın durumunu da içerir.

Bosnadaki savaş *bakışın suçluluğu* sorusunu sert bir şekilde akıllara getirir: İktidarsız gözlemci onun suçu olmamasına rağmen neden kaçınılmaz şekilde suça bulaştırılmış gibi gözüken bu tarifsiz korkuya tanıklık etmeye zorlanır? Burada aklımıza takılan şey tecavüzün bir "silah" olarak kullanılmasıdır, özellikle de Sırplar tarafından Müslümanlara karşı. Babasının orada bulunduğu sırada kızına (bu durumda ya da oğluna) tecavüz edilmesi ve onun bunu izlenmeye zorlanması suçluluğun kısır döngüsünün devinimiyle bağlantılı bir biçim alır: Baba – otoritenin ve büyük ötekinin temsilcisi- kendisinin ve kızının gözünde onu suçlu duruma düşüren güçsüzlüğe maruz kalır. Kızı ise babasının aşağılanmasına sebep olduğu için suçludur. Kızın psikolojik ve fiziksel acısının yanı sıra tecavüz, tüm ailesel sosyo-sembolik bağın çözülmesine yol açar.

İktidarsız bakış Poe'nun *Çalınmış Mektup*'ünün ilk sahnesinde çoktan işe koyulmuştur: Kraliçe ve Kral'ın huzurunda Bakan'ın hırsızlığı. Burada iktidarsız bakış, eylemi gözlemleyen, olayı engellemek için hiçbir şey yapamayan Kraliçe'nin bakışıdır. Çünkü onun yapacağı herhangi bir hareket Kral'ın suçuna yataklık yaptığını ortaya çıkaracaktır. Bu sebeple, iktidarsız bakış üç açılı kapsama içindeki bir elementtir. Aynı zamanda büyük ötekinin görmezden gelen bakışı ve işkence suçlusunun bir eylemidir. Açıkça sorarsak, burada kim iktidarsız? Tabii ki ilk önce iktidarsız bakışın öznesi. Ancak daha derine inildiğinde, asıl radikal güçsüzlük, görmezden gelen üçüncü şahsa aittir. Güçsüzlük büyük öteki'nin yani sosyal otoritenin temsilcisindedir (*Çalınmış Mektup*'ta Kral'dır). Suçlunun eylemi büyük öteki'nin güçsüzlüğünde yatar, ikincisi hiçbir şeyin farkında değildir. İktidarsız bakışın öznesi olayı pasif şekilde sadece gözlemleyebi-

lır, çünkü elleri onun suçlu ile olan gizli suç ortaklığı ve beraberliği sebebiyle bağlıdır. Büyük öteki'nin bilmediği, kendi kendisine karşı yasayı çiğnemesidir.

İktidarsız tanığın konumu “yüce” (Sublime⁴) deneyiminin önemli bir birleşenidir: Kendimizi anlayışı temsil kavramımızı aşan korkunç bir olayla yüz yüze bulduğumuzda bu deneyim gerçekleşir; hiçbir şey yapamamamız ancak dehşeti izlememiz çok ezicidir, ancak aynı zamanda bu olay fiziksel sağlığımızı anlık olarak tehdit etmeyen bir sorun doğurur. Bu yüzden gözlemci olarak güvenli mesafemizi sürdürebiliriz. Kant bir insanın da bu gibi bir deneyime yol açabileceği gerçeğini pas geçerek doğadan örneklerle “yüce” deneyimini sınırlandırır (kudretli deniz, kayalık dağ...). Aynı zamanda işkence ve cinayet eyleminde dehşet izinde bakabiliriz. Thomas de Quincey, Kant'a referans yaparak “cinayetin yüce sanatı” kuramını ortaya atar. Edebi çalışmasında, gözlemcinin bakış açısından cinayeti anlatarak Yüce bölünmesini yorumlar (Kıyının arkasından saklanan ve ev sahibini katilin öldürdüğünü bilen hizmetçi; otel sahibinin bütün ailesini katleden katili merdivenlerin başındaki karanlık köşeden izleyen otel misafiri). Ve psikanalizden çıkarılan ders, kişinin öldürme ve işkence eylemlerini yüce, yoğun bir olası cinsel haz deneyim kaynağı olarak değerlendirmesi gerekliliğidir.

İktidarsız gözlemcinin durumu aynı zamanda *kara filmde* standart sahne kalıplarından biridir. Örneğin, Howard Hawks'un *Derin Uyku*'sunda Marlowe, ahşap çitlerin arkasına saklanarak, kiralık katilin sevdiği kıza ihanet etmek yerine hayatını kaybetmeyi tercih eden sıradan bir hırsız nasıl öldürdüğüne tanıklık eder. Belki de en açık örnek, Fritz Lang'ın *Scarlet Sokağı* (*Scarlet Street*) adlı filminin başında Edward Robinson, Dan Duryea'nın Joan Bennett'e karşı şiddetli çıkışına tanıklık ettiğinde gerçekleşir: Fantezi resmi yüzünden kör olmuştur, kurtulacağı acılardan dolayı Joan Bennett'in açıkça zevk aldığı basit bir aşık kavgasını Robinson yanlış anlar. Bu sahne iktidarsız bakışın görüntüsünü anlamak için bir anahtar niteliğindedir: Bakış tarafından tanıklık edilen katlanılmaz travmatik element

⁴ Estetik felsefesinde, yücelik; fiziksel, ahlaki, entelektüel, meta fiziksel, estetiksel, ruhsal ve sanatsal büyüklüktür. Edebiyatta ise Kant'ın, Longinus'un ve romantik dönem şairi William Wordsworth'ün tanımları ile belirlenmiştir.

en sonunda büyük öteki ve “Babanın Adıyla” varlığı baskı altına alınan kadınsı zevktir ve fantezi (kadının kurtarılması gereken tehdit fantezisi) kadınsı zevkten kurtulmak için bizim inşa ettiğimiz bir senaryodur. Freud’un “Bir Çocuk Dövülüyor” metnine ilave edilecek şey belki de fantezi sahnesinin daha temel bir seviyesinin örneğidir: “Bir kadın işkence görüyor.”

O zaman neden gözlemci pasif ve iktidarsız? Çünkü tutkusu zevkle büyülenmekle ondan tiksiniş arasında ikiye bölünmüştür; ya da başka bir açıdan kadını işkenceciden kurtarmaya duyduğu özlem kurbanın çektiği acıdan zevk aldığı örtülü bilgisi ile engellenir. Gözlemcinin eyleme geçme yeteneği –kadın kurbanı işkenceciden ya da kendisinden kurtarması- “kendi fantezisinin enayisi”ne dönüşmesi gerçeğine tanıklık eder. Lacan bunu Sade ile bağlantılı olarak yerleştirmiştir: *Darbe karşı koyulamayan aşırı zevki hedefler.*

Fantezilerin Savaşı

Postmodern “görüntü toplumu”nda şiddet hakkındaki kanaat şöyle ilerler: Bugünlerde gerçeklik algımız, gerçek ile medya görüntüsünü ayırt edilemeyecek noktaya ulaşan estetikleştirilmiş medya manipülasyonu ile yönetilmektedir. Gerçekliğin kendisi estetik bir görüş olarak deneyimlenir. “Mantıksız” şiddetin patlaması bu arka plana karşı duyulan endişedir: *Passage a lacte* (eylemleme) aracılığıyla kurgu ve gerçeklik arasında bir ayırım çizmek umutsuz girişimler olarak görülebilir. Bu da estetikleştirilmiş sahte gerçekliğin bağlarını yok eder ve doğru gerçekliğe varmayı zorlaştırır. Basitçe yanlış olmaktan, uzak olmasından ziyade yanlış sebepler için doğrudur: Hayali düzen ve sembolik kurgu arasındaki önemli ayırım eksik olan şeydir.

Çağdaş medyanın sorunu gerçeklik ile kurguyu karıştırmamıza dayanmaktan ziyade *sembolik kurgu için açık bırakılan boşluktaki eksikliği sonuna kadar doldurdukları* “hiperrealist” karakterlere dayanmaktadır. Sembolik düzen, gerçekliğe doğru minimal mesafede sürdürüldüğü sürece görev alabilir, bu sebeple en nihayetinde kurgu durumdadır. Kelimelerimizin kendilerinin “bir harf” olduklarını fark ettiklerinde ortaya çıkan kaygıyı hatırlamak yeterlidir. Hitchcock’un *Ölüm Kararı (Rope)*’nda Profesör Cadell iki öğrenci-

sinin kendisinin Süpermen hakkındaki teorisi olan öldürme hakkını ciddiye aldıklarında hoşnutsuzca şaşırır ve fark eder: Bu şaşkınlık Candell'in "normalliğine" tanıklık eder. Bu yüzden normal bir şekilde görevini görürse, sembolik düzen "ciddiye alınmaz". Örneğin bir garson beni övgü niteliğinde "Bugün nasılsınız?" diyerek karşıladığında onu şaşırtmanın en iyi yolu bu soruyu ciddiye alarak cevaplamaktır (Gerçekten kötü bir gün geçiriyorum. Önce sabah korkunç bir baş ağrısıyla uyandım. Sonra...). Görüntü toplumunda, hayali "gerçekçi sunum"un aşırı büyümesi, sembolik kurgu için çok daha az boş alan bırakır. Medya gerçekliğiyle kaybolan şey, oyuncaklardan videolara kadar, "az çoktur" deneyimidir: CD'de opera dinlediğinizde, "hiçbir şey görmediğin" gerçeği yaratıcı kurgu ile boşluğu doldurabilme imkânı sağlar. Tam tersi olarak, "her şeyi görebilirsin" gerçeği yüzünden, bir opera videosu hakkında her zaman bayağı olan bir şeyler vardır.

Bu hayali aşırı büyüme, sembolik kurgu için bulunan boşluğa nüfuz ettiğinde yerine ne geçer? Boşluk, *objet petit a* (küçük öteki nesnesi) olan yaratıcı sembolik kurgu ile tutkunun dile getirilmesi için bulunan boşluğu sağlayan boş çerçeveye doldurulur. Bu boşluk doldurulduğunda, gerçeklikten *ötekini* ayıran mesafe kaybolur: *Öteki* gerçekliğe düşer. Ancak, gerçekliğin kendisi *öteki nesnesinin* geri çekilmesi vasıtasıyla oluşturulur: "Normal" gerçekliği ilişkilendirilebiliriz sadece şu ana kadar *jouissance* ondan götürülebilir, arzu nesnesi ondan alınmıştır. Sembolik kurgunun faaliyetlerini boğan *öteki*'nin gerçeklikle aşırı yakınlığının kaçınılmaz sonucu, gerçekliğin kendisinin "farkına varmama"dır. Gerçeklik artık sembolik kurgular tarafından kurulmaz; hayali aşırı büyümenin düzenlediği fantezilerin üzerine doğrudan tutunur. Ve burada, psikotik *passage a lacte* kılığında şiddet sahneye çıkar.

Histerik Hamlet duvar halılarının arkasına saklanıp dua eden Claudius'u gözetlerken, onu kılıçla öldürüp öldürmemek konusunda karar veremez: Akrabası olan Cladius'u öldürmesi aynı zamanda Claudius'taki yüce cisme atılan bir yumruk olacak mıdır, yani "kendisinden fazla" olması durumuna ve *objet petit a*'ya? Hamlet'in şüphesi *per negationem*'i (redderek) psikotik *passage allacte*'yi kavramamızı engeller. Psikozda *öteki* gerçeklikten dışlanmaz; resmi çerçe-

vesinin boşluğu olarak görev almaz. Sonuç olarak, histerinin tersine psikotik şüphe etmez, gerçeklikte *öteki*'nin kapsandığını bilir; bu yüzden gerçekten diğeri ölüdür ve öldürmüş gibi davranabilir, dolayısıyla *ötekine* yumruk atabilir. Psikotik *passage a lacte*, öznenin gerçeklikten zorla çıkartılan *öteki nesnesine* umutsuz girişimi olarak düşünülür ve bu yüzden kazanç gerçekliğe erişim sağlamaktır. (Bir şeyler gerçeklikte eksildiğinde, psikotik “gerçekliğin kaybı” meydana gelmez, ancak tam tersi olarak gerçeklikte çok fazla Şey olduğunda meydana gelir.) *Öteki'nin* bu tahliyesi, “mantıksız” savaş şiddetinin kalıbını gösterir. Burada Richard Rorty'nin Orwell'in 1984 okumasının belki faydası olabilir: İşkencesi O'Brien'in ellerinde olan, Winston'un çöküşü ile bağlantılı olarak, Rorty insanların deneyimleyebileceği bu noktaya değinir:

Geçmişe bakıldığında, kendilerine söylenen en büyük aşığılama şudur: “Şu anda inandığım ve istediğim, olmayı düşündüğüm ve olmayı umut ettiğim şeyi asla olamam. Kendim hakkında kendime anlattığım hikâye artık anlamlı gelmiyor. Artık bana anlamlı gelen bir benliğim yok. Kendimi yaşayanı olarak resmedebildiğim bir dünya yok, çünkü kendim hakkında anlatabileceğim uygun bir hikâye için kelime yok.” Winston için, samimiyetle söyleyemediği ve hala kendisini toplayamadığı bu cümle, “Bunu Julia'ya yap”tı ve dünyadaki en kötü şey sıçan olmaktır. Ama bazı şeylere ve bazı cümlelere hepimiz aynı mesafede dururuz.

Lacanvari psikanalizin temel savlarından biri hayali özdeşleşmelerinin arkasında öznenin çekirdeğini kapsayan bu cümle veya şey, öznenin kimliğini tanımlayan sembolik yapıya istinaden azımsanamayacak şekilde merkezleştirilmiştir. Öznenin bu extimate çekirdeği sadece geçici afaniz⁵ bedelinde zıt düşebilir. İşte bu Lacan'ın fantazi formülü - \$ □ a- şunu tanımlar: Onun benliğinin temelini şekillendiren bu “ex-timate” beden (inanç, arzu ve sav) bu tuhaf durum karşısında öznenin kendini silmesidir. En mahrem zevklerimiz açığa çıktığında bir gül gibi kızarmamıza değinmemiz yeterli olacaktır: Yerin dibine girmeyi tercih ederiz. Bir başka deyişle, sembolik anlatımın yapısı ve fantazmik çekirdeğin arasındaki azımsanamaya-

⁵ Afaniz: cinsel haz ve arzunun yitirilmesi demektir (ç.n)

çak uyumsuzluğa afaniz tanıklık eder. Bu çekirdekle yüzleşmeyi risk ettiğimde benliğimle alakalı kendime anlattığım hikâye artık hiçbir şey ifade etmez. “Artık bana anlamlı gelen bir benliğim yoktur” ya da Lacanvari ifadeyle büyük öteki (sembolik düzen) küçük ötekinin, *objet petit a*, fantazi nesnesinin içine yıkılır. Gerçekliğin alanından *objet a*’yı uzaklaştırmak gerçeklik alanına sürekliliğini kazandırır. Afanizde, *objet a*’nın tüm varlığı gereklidir bu nedenle *objet a* artık çıkartılamaz. Bunun sonucunda, sadece parçalara ayrılmış gerçekliğim üzerinde kurulmuş bu sembolik yapı değil, aynı zamanda açıkça yayılmış olan zevklerimin fantazmik çekirdeği de saldırıya maruz kalır.

Bu bakımdan belki de, kendi isteği dışında *objet a*’sını kamu görüşüne sunmaya zorlanmış bir özne tarafından acı çektirilmekten daha büyük bir şiddet yoktur. Ve kazara, tecavüze karşı üretilen temel argüman şudur: Bir şekilde erkek şovenizmi haklıysa bile, bazı kadınlar bir şekilde bazı durumlarda kabaca elde edilmek isteseler bile, işte tam da bu sebepten dolayı bir kadını kendi isteğine karşın yine kendi arzusuyla boyun eğmesine zorlamaktan daha aşağılayıcı bir şey yoktur. “Önemsiz hizmetlerimin abartıldığını iştihemense” diyerek reddettiğinde Shakespeare’in Coriolanus karakterinin aklında şunlar vardı: Kendi çekirdeğini oluşturan herhangi bir şeyi halka açmaktansa bir hain olmayı tercih etti.

Bosnadaki savaş, bu yüzden “post modern” savaşın paradigmasıdır: Bu savaş Ego kötülüğü, Süperego kötülüğü ve id kötülüğü üçlü örneklendirmesini somutlaştırır. Burada aşırı fiziksel şiddetle, bölgelerin fethedilmesiyle ve yağmayla karşı karşıyayız. Ayrıca sembolik şiddetle, düşmanın sembolik evreninin yıkımı, “kültür-katli” ile de karşı karşıyayız. Bunun bir sonucu olarak ise “topluluğun kendi hakkında kendisine anlattığı hikâye artık anlamlı gelmemektedir” durumu ile de karşı karşıyayız. Ve en radikal seviyede, öteki’nin bünyesinde bulunan dayanılmaz fazla zevke, *a*’ya saldırmaya çalışan bir çabayla karşı karşıyayız. Çünkü nefret, zevk nesnesinin “gerçek sahipliği” ile sınırlı değildir aynı zamanda zevkin gerçek çekirdeğini hedefler yani *objet a*’yı. Bu da “nesnesinde kendisinden çok” bulunan nefret objesinin *dar manada yıkılmaz* oluşudur: Gerçekte ne kadar çok nesneyi yok edersek, yüce çekirdeği bizden önce o kadar güçlü şekilde yükselir.

Nazi Almanyasındaki Yahudilerle ilişkili olarak ortaya çıkan bu paradoksun (ne kadar merhametsizce yok edilmeye çalışılırlarsa, geride kalanlar tarafından o kadar korkunç sonuçlar elde edilir), Bosna'daki Müslümanlarla ilişkili olduğu algılanabilir. Müslümanlar ne kadar katledilirlerse ve aç bırakılırlarsa, Sırpların gözünde “Müslüman köktencilik” o kadar tehlikeli hale gelir. Öteki’nde bulunan ve bizi rahatsız eden fazla zevkin travmatik gerçek çekirdeği ile olan ilişkimiz fantaziler üzerine kuruludur (Öteki’nin her şeye gücü yetmesi hakkında, “onların” tuhaf cinsel eylemleri hakkında vb.) Bu kesin anlamda, savaş her zaman ve aynı zamanda fantazilerin savaşıdır.

“Post modern” savaş alanının sosyal geçmişine gelince, Etienne Balibar açık bir şekilde “klasik” ırkçılığa nazaran çağdaş ırkçılığın yerini aldığını ifade eder. Klasik ırkçılık milliyetçiliği tamamlama görevi görür: Milliyet kimliği iddiasının geçmişine karşı ortaya çıkan ve “patolojik” yoğunlaştırmasını, olumsuzluğunu, tersini, “iç” farklılığına ve Milli-Bedeni içeriden tehdit eden yabancı bedene karşı yön değişimini tanımlayan ikincil bir oluşumdur. Günümüzde, bu ilişki tersine dönmüş gibi gözükür, ya da Hegelce, kendisini yansıtır: *Milliyetçiliğin kendisi bir tür olarak ya da ırkçılığın tamamlayıcısı olarak görev yapar, yani “içsel” yabancı bedenden bir sınırlama olarak görev alır.* Bu sebeple, bugün “ırkçı olmayan milliyetçilik” resmen mümkün değildir çünkü milliyetçiliğin kendisi, kavram olarak, ırkçılığın bir türü olarak konumlandırılmıştır (milli kimliğimizin “içeriden” her daim tehdit edildiğini öne sürdüğümüz kişiler “ötekiler”dir). “Agresif olmamak”la ilgili solcu endişe ve “iyi” milliyetçilik böylece tamamen geçerli kılınmıştır – “iyi” milliyetçilik küçük toplulukların, tehdit edilen milletlerin, “iyi” milliyetçiliği ve “kötü” agresif milliyetçilik arasında net bir ayrım çizgisi çekmenin ihtimali ile ilgilidir.

İrkçılığın kendi alanıyla beraber bu yer değiştirmenin mevkidası, anti-semitizm rolündeki yapısal değişikliklerdir. Klasik ırkçılıkta, anti-semitizm bir istisna olarak yer alır: Örneğin Nazi söyleminde, Yahudilere (Almanların *unheimlich* (korkutucu) ikizi olan ve ortadan kaldırılması gerekenler) karşı tutum diğer “alt” milletlere karşı olan tutumdan radikal şekilde ayrılır. Ancak bu konuda hedef sadece onların ortadan kaldırılması değildir aynı zamanda itaatleridir –

milletlerin hiyerarşisinde üzerlerine düşen “uygun yeri” almaldırlar. Yahudiler diğer alt milletlerin itaatsizliklerini kıskırtan rahatsız edici elementlerdir bu sebeple, yalnızca Yahudilerin ortadan kaldırılmaları durumunda diğer milletler kendilerine uygun önemsiz yerlerini kabul edeceklerdir. Ancak burada aynı zamanda günümüzde özel bir değişim de yer almaktadır: *Evrenselleşmiş anti-semitizm* ile karşı karşıyayız – bu da her etnik “ötekiliğin”, zevklerimiz tehdit eden *unheimliches* ikizleri olarak görülmesidir. Kısacası “normal”, istisnasız ve anti-semitik olmayan ırkçılık artık mümkün değildir. Holocaust metaforunun evrenselleşmesi (Nazi Holocaust’uyla karşılaştırılabileceği iddia edilen her etnik temizlik), görüldüğünden daha fazladır, bu sebeple şeyin kendisinin içsel mantığında kurulmuştur, anti-semitizmin evrenselleşmesinde.

Cinsler ve türler arasındaki bu yer değişim, bu geri dönüş etnik Şeyle özdeşleşmenin baskın yapısı aracılığıyla Ulus-Devletin kademeli çözülmesine dayandırılır. Bugün bu yapı milletlerarası tamamlama süreçlerinin yanı sıra yeni yerellerin ortaya çıkışı, kimliğin milletlerarası, etnik ve proto-etnik formu tarafından ve “Gey Millet” dâhil olmak üzere birçok taraftan saldırı altındadır. Bu küresel alanın içinde, her etnik farklılık “içsel” olarak *eo ipso* (şeyin kendisinden) görülür. Bu sebeple, her milliyetçilik ırkçılığın zaten bir türüdür ve her ırkçılık anti-semitizmin yapısını sahiplenmiştir.

Fantaziyi Katetmek

Aldous Huxley’nin Kardinal Richelieu’ya danışmanlık yapan Pere Joseph’in biyografisini anlatan *The Grey Eminence* kitabı etik ve fantezi arasındaki karışık ilişkiye ışık tutmak isteyen herkesin okuma listesinde olmalıdır. Eğer modern Avrupa tarihinin yeniden kurgusal yapılanmasında olayların bozulmuş “normal” söylemini ve dengesizliğin nihai sonucunun çağımızda yaşanan iki dünya savaşı olduğunu gösteren bölümünü izole etmek isteyen biri varsa, bu rol için ilk aday şüphesiz ki 17. yüzyılın ilk yarısındaki 30 Yıl Savaşları’nda bölüştürülen Alman İmparatorluğu’dur. Bu bölüştürmenin sonucu olarak, Almanya’nın ulus devlet olması geciktirildi. Ve bu simgesel yeniden yapılanmanın içinde bulunan ve bu felaket sonuçların so-

rumlusu olarak düşünülecek bir kişi varsa, bu rol için ilk aday entrika konusunda inanılmaz bir kapasitesi sebebiyle Protestan kampının içine karışıklık sokmayı, Katolik Fransa ve Protestan İsveç arasında bir paktı ve Alman bölgesindeki savaşın merkezini değiştirmeyi başaran Pere Joseph'tir.

Pere Joseph, binlerce insanın hayatını feda etmeye ve casusluğa, yalana, cinayet işlemeye, *devlet* çıkarı için zorbalık yapmaya hazır bir Machiavelyen politikacı ve komplo kurmanın en üst düzey şekilde vücut bulmuş halidir. Ancak – bu Huxley'i büyüleyen özelliğidir – aynı Pere Joseph'in başka bir özelliği daha vardır: O yalnızca bir rahip değil en otantik türden bir mistikti. Her akşam, acılı ve hileli diplomatik entrikalarla dolu bir günün ardından derin bir meditasyona dalardı. Mistik görüşleri, Rahibe Teresa veya Aziz John'a layık otantikliğe tanıklık eder. Küçük bir Fransa manastırının rahibeleri ile düzenli olarak yazışır ve her zaman ruhani sıkıntıları hakkında onlara tavsiye vermek için zaman bulurdu. Biz bu iki yönü beraber nasıl düşünebiliriz? Bu önemli noktada, Huxley'nin kendisi gerçek paradoksu görmezden gelir ve Pere Joseph'in mistik deneyimlerinin iddia edilen zayıf noktasına suçu atarak kolay yolu seçer. Aşırı İsa-odaklı oluşu, çarmıha gerilme yolunda İsa'nın çektiği acılara olan ta-kıntısı, diğer insanların acı çekmelerine aldırılmaz bir şekilde yapılan manipülasyonun muhtemel sorumlusu olarak görülür. (Bu sebeple, Huxley Hristiyanlığa yüz çevirdi ve ruhani kurtuluşu Doğu öğretisinde aradı.) Ancak yapmamız gereken şey, görülmesi imkânsız bağlantıda açıkça ısrar etmektir: Bir insan korkunç bir entrikacı olabilir, fakat onun "kendini anlaması", varoluşsal-dini deneyimi, kusursuz biçimde "otantik" olabilir. "İdeolojik olmayan" kendini deneyimleme olmadan, belki de "otantik", korkunç politikaları onun adına gerçekleştirilmeyeceğini garanti edebilir. Bu paradoks Dostoyevski'nin eseri Karamazov Kardeşler'in en edebi örneği değil midir? Ölümünden sonra basılan taslaklarından biliyoruz ki, masumiyet ve mütevazı ruhaniliğin bir örneği olan Alyosha, romanın yazılmamış devamında, devrimci bir terörist olur.

Bugün "evde" dazlaklarla yapılan röportajlar moda haline geliyor. Evlerinin çevresinde nasıl "bizim gibi normal insanlar" olduklarını, aile üyelerini nasıl önemsediklerini, hassas koca ve oğullar

olduklarını gösteriyorlar. Burada ayrıca, bir çelişkiyi kabul etmek zorundayız: Bir insan göçmenleri ölümüne dövebilir ancak aile çevresinde yaşlılarla ve yatalak kayınvalidesi ile ilgilenen sevgi dolu bir koca olabilir... Evdeki dazlak durumu Pere Joseph'in durumundan daha açıktır, çünkü Hegelvari "karşıtlığın raslantısı"nın anlatan örnekleyici bir durumla karşı karşıyayız: Vahşi bir dazlak olmak, duygusal aile babalığının yüzeysel karşıtı değildir, ancak bu çok duygusal aile adamı onun ötekiliğindedir. Onun güvenli aile sığınağı tehdit edildiğinde, aynı adamın vahşi tepkisini gözler önüne serer. Başka bir deyişle, hiddete bürünen ve hiçbir "derin" mantıklı sebebi ve ideolojik dayanağı olmaksızın sadece "kendisini iyi hissettirdiği" için "onları" dövmeye başlayan dazlak, farklı bir yaklaşımda "tüketim toplumu"nun narsistik bireylerinden başkası değildir. Onları ayıran çizgi oldukça incedir. Tamamen resmi bir dönüşümden oluşur, çünkü "sosyal olarak izin verilen" ideolojik çerçevenin içinde ya da dışında yazılmış bir ve aynı temel tutumla karşılaşırız.

Dazlakların bu örneği daha önce bahsi geçen ideolojinin resmi yasalar ve onun kamu görüşünden saklanan ("Kırmızı Kod", Ku Klux Klan linçleri) ahlaksız alt bölümünün yapısal olarak ayrılışını kavramak zor değildir. Dazlak örneği neredeyse simetrik olarak önceki örnekleri tersine çevirir: Yüzeyin kendisi "kirlenmiş"tir – dazlaklar toplumun gözleri önünde eylemlerini gerçekleştirir, *Birkaç İyi Adam*'daki iki asker ya da Ku Klux Klan üyeleri ise karanlığın örtüsü altında gerçekleştirir – ancak "dürüst", "insan" tarafı mahremiyet sahasının içine geri çekilir. Onun kamu hareketinin zalimliğine rağmen, dazlak şahsen bizler gibi annesini seven sıcak bir insandır. Karanlık geçmişi kamu kanun ve nizamı ile yüzleştirmek yerine, hassas, dürüst, "insan" arka planını gizleyen korkutucu bir yüzümüz var. Lenin'in Stalinist hagiografisi çalışmasına benzer bir şeyler vardır: Stalinist metin açıkça Lenin'in tarihi gerekliliği doldurmak için çabasını, kuvvetli ölçülere dayandırmak için zorlandığını kabul eder. Bu da çokça burjuvazi ahlaki normunu ihlal etmeyi ve çok sayıda insanın bulunduğu infaz özetini emretmeyi kabul etmektir. Ancak buna rağmen, Beethoven'ın piyano sonatıyla derinden heyecanlanır, çocukları ve kedileri sever... Bu fark bu yüzden geleneksel ve "totaliter" güç arasındaki farktır: Geleneksel güçte, süpergo gizlice aktiflik

gösterir, ancak “totaliter” düzende, bu durum kamu alanına devreder ve “sıcak insanlık” denilen şey tarihin gerekliliği ahlaksız korkuların başarılarını dayatan insanların gizli özellikleri olarak görünür.

Eski Yugoslavya’da olan son olaylar, kurtuluşlarımız üzerine söylenmiş en saçma ve kötü şöhretli atasözlerinden biri olan “Anlamanın anlamı affetmektir”i kanıtlar. Bu, Bosna’daki etnik katliam açısından ne kadar önemli? Sırp’ları “anlamak”, kişinin Sırp’ların kendi kendilerini anlama durumu ile yer değiştirmesi ve yine Sırp’ların algılama ve faaliyetlerini aklama biçimlerini “yeniden deneyimleme”si demektir - Sırp mitlerinin tarihsel benlik tecrübelerini anlattıkları, Sırp masallarının sınırlarına sığacaklarını söyleyerek. Buradaki paradoks kişinin Sırp’ların suçlarının otantikliğini azaltmayan canavarlığına ve bu mitlere yakışan bir çeşit trajik güzelliğe dayanmak zorundadır.

Psikanalizin etik tutumu burada bulunur, Lacan’ın “fantezi geçişi” tarafından ismi konulan geri dönüş fantazinin içinden geçer: En “otantik” hayallerimize karşı, sembolik evrenimizin tutarlılığını garanti eden efsanelere karşı farz etmek zorunda olduğumuz mesafede.